

**DEĞERLENDİRME /
BOOK REVIEW**

Levent Kuru - Ahmet Önal, Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667-1668 Düzenlemesine Göre), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, Eylül 2018, 251 sayfa.

Osmanlı İmparatorluğu'na, kendinden önceki Türk-İslam devlerinden tevarüs eden en önemli kurumlardan biri de şüphesiz kadılıktır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda kadılar, önceki Türk-İslam devletlerinden farklı olarak, yardımcıları ile beraber tamamen kendi yetki ve sorumluluklarındaki adli ve idari bir birim olan “kaza”larda görev yapmaktaydılar. Doğal olarak kadılık mesleğinin hiyerarşik basamakları bu kazaların durumuna göre şekillenmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadılık ve dolayısıyla kazalar temel olarak 2 kısma ayrılmıştı. İlki “mevleviyet” olarak adlandırılan ve üst düzey ulemaya tahsis edilen, sınırlı sayıdaki yüksek dereceli kadılıklardı. İkincisi ise atanma yetkisi kadıaskerlerin elinde olan ve kadılık mesleğinin çoğunluğunu oluşturan kadılıklardı.

Tanıtımını yaptığımız kitap; atama yetkisi Rumeli ve Anadolu kadıaskerliklerinin elinde olan kadılıkların XVII. yüzyıldaki durumu hakkındadır. Bu noktada eser; temel olarak iki adet kaynağa dayanmaktadır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Yazmaları 3774 numaraya kayıtlı; diğeri ise Ankara

Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 1984 numara ile kayıtlı eserlerdir. Yazarların, araştırmalarına konu olan bu kaynaklar literatürde “kadı mecmuası” olarak adlandırılmaktadırlar. Hem içeriğindeki bilgiler hem de bizzat kadılar ya da kadı olma ihtimali olan ilmiye sınıfı üyeleri tarafından kaleme alındıkları için bu isimle adlandırılmışlardır. Yazarlar, neşrettikleri eser hakkında bilgi verirlerken, sadece bu eserlerin kazaların statüsünü takip etmek için, çoğunlukla kadılar tarafından kaleme alındığını belirtmişler ve kadı mecmuaları hakkında fazla bilgi vermemişlerdir.

Kitap giriş, üç ana bölüm, sonuç, bibliyografya ve kullanılan kaynakların iki ek halinde transkripsiyonu bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kısmında kaza teşkilatı, kadılık ve kadıaskerlik kurumları ile alakalı genel bir bilgi verildikten sonra literatür eleştirisine geçilmektedir. Öncelikle çalışmalarına konu olan eserlerin, birer kadı mecmuası olduğundan hareketle bu kaynakların ne olduğu, nasıl oluşturulduğu, verdiği bilgileri nerden aldığı gibi kaynak değerlerine ilişkin konuların açıklığa kavuşturulması gerekirdi. Bu anlaşıldığı zaman aslında konunun birçok noktası da aydınlığa kavuşmuş olacaktır. Ancak kaynakların içerdiği bilgiler verilmesine rağmen; bahsettiğimiz kaynak özellikleri verilmemiştir.

Sorumlu yazar/ Corresponding author: Ercan Alan, alanercan@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 01.04.2019 **Kabul Tarihi/Accepted:** 01.10.2019

DOI: 10.26650/TurkJHist.2019.19015

Cite this article as: Alan, Ercan, “Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667-1668 Düzenlemesine Göre) Başlıklı Kitabın Tanıtımı”, Turk J Hist sayı 70 (2019), s.119-127.

Yazarlar konu hakkında literatür değerlendirmesi yaparken 1078 düzenlemesinin arşivlerimizde çok çeşitli nüshaları olduğunu söylemekte ve örnek olarak iki eseri göstermektedirler. Bir tanesi Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kısmında “Menâsıb-ı Rumeli ve Anadolu” başlığı altında H.O 198 numara ile kayıtlı eser diğeri Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 15 Hk 934/2 numaralı mecmuadır. Ancak bu eserlerden Avusturya Milli Kütüphanesi’nde kayıtlı olan mecmua; XVIII. yüzyıl sonu veya XIX. yüzyılın ilk yarısına aittir. Dolayısıyla içindeki bilgilerin 1078 düzenlemesiyle hiçbir alakası yoktur. Diğer eser ise bazı açılardan 1078 düzenlemesine benzese de içeriği oldukça farklıdır. Bu mecmua, “Dört Yüz, Üç Yüz, İki Yüz, Yüz Elli, Yüz Otuz, Yüz, Seksen Pâyesinde Olan Menâsıbdır” başlığı altında Rumeli kazalarını adı geçen rütbelere göre tasnif etmektedir. Dolayısıyla yazarların herhangi bir incelemede bulunmadan, zahiren bakarak bu mecmuaların da 1078 düzenlemesi ile alakalı olduğunu yazdıkları ve yanlış bilgi verdikleri görülmektedir. Ayrıca eğer bu mecmualar iddia ettikleri gibi 1078 düzenlemesi ile ilgili olsaydı, nüshaları karşılaştırıp aradaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaları gerekirdi. 1078 tarihli Rumeli kadılıkları rütbeleri düzenlemesi hakkında değişik kütüphanelerde farklı nüshalar bulunmaktadır. Bu nüshalarda Rumeli kazaları değişik sayıdaki ve isim-

deki rütbelere altında toplandığı görülmektedir. Yazarların ise sadece kendi tespit ettikleri iki nüshayı ve M. Kemal Özergin tarafından neşredilen nüshayı baz aldıkları ve bu nedenle Rumeli kadılıklarını 12 rütbe altında gösterdikleri görülmektedir. Halbuki 1078 tarihli düzenlemenin orijinal nüshası henüz tespit edilememiştir. Yazarların kullandıkları nüshalar da dahil olmak üzere tespit edilen nüshalar orijinalinden istinsah edilmiştir. Bu nedenle bütün nüshaların tespiti ve karşılaştırılması konunun izahı açısından daha anlamlı olacaktır. Sadece üç nüshaya bakarak Rumeli kadılıklarının 12 rütbeye ayrıldığını söylemek çok isabetli görünmemektedir. Bu noktada yazarların en çok üzerinde durdukları iki çalışma M. Kemal Özergin ve tarafımızdan yapılan çalışmadır.¹ Yazarlar tarafımızdan incelenen nüshanın 1078 düzenlemesinin bir kopyası olduğunu iddia etmekte ve araştırmamıza konu olan nüsha ile Özergin’in nüshasının arasındaki farkları gösterdiğimiz tabloyu yeniden tashih etmektedirler. Ayrıca tarafımızdan tespit edilen bu nüshanın 13 rütbeden oluşması sebebiyle Özergin’in listesinden farklı olmasını, listeyi istinsah eden katibin tercihi olarak açıklamaktadırlar. Bu noktada bazı hususları açıklamak yerinde olacaktır.

Kemal Özergin, kadı mecmuasındaki verileri incelerken mecmuada yer alan kazaları iki kısım halinde değerlendirmiştir. İlki Rumeli kadılık rütbelerini gösteren ve toplamda 361 adet kazayı

1 M. Kemal Özergin, “Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi”, *Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara, 1988, s. 251-309 ve Ercan Alan, “Yeni Bir Belgeye Göre XVII. Yüzyıl Sonunda Rumeli’de Kadılık Rütbeleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 44, Haziran 2016, s.337-366.

kapsayan bölümdür ki Özergin bunu neşrederken “[A]” şeklinde göstermiştir. İkinci kısım ise Rumeli kadılıklarını alfabetik olarak sıralayan ve coğrafi konumu anlatan kısımdır ve bu kısım da “[B]” başlığı altında listelenmiştir. İkinci kısım olan bu [B] kısmı, 391 adet kazayı içermektedir ve burada kazaların rütbeleri yer almaz. Aslında XVII. yüzyıla ait bütün kadı mecmuaları bu şekilde iki kısımdır. İlk kısımda kazaların rütbeleri verilirken ikinci kısımda alfabetik olarak kazaların listesi, civarındaki komşu kazalar, İstanbul’a uzaklıkları, varsa ayırıcı özellikleri vb. yer almaktadır. İkinci kısımda kazaların rütbeleri tekrar zikredilmez ve ikinci kısımdaki kazaların sayısı, birinci kısımda rütbesi kaydedilen bölümden daima daha fazladır. Bunun sebebi; arpalık, maişet, tebid ve tekaüd gibi değişik statülerde tevcih edilen kazaların ve düşük yevmiyeli olduğu için rütbesi zikredilmeyen çoğu zaman büyük kazalara ilhak olunan bazı küçük kazaların, rütbe sahibi olmadıkları için sadece ikinci kısımda zikredilmeleridir. Bu nedenle tarafımızdan yapılan çalışmada Özergin’in neşrettiği ve sadece [A] kısmında rütbesi zikredilen 361 adet kaza ile bizim tespit ettiğimiz nüshadaki 391 adet kazanın rütbesi karşılaştırılmış; Özergin’in nüshasında 391 adet kazanın kaydedildiği ikinci kısım olan [B] kısmı, kadılık rütbelerini içermediği için konuya dahil edilmemiştir. Buradaki hedef kısaca rütbesi verilen Rumeli kadılıklarını karşılaştırmak ve benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Ancak yazarlar konuyu anlamadan ve rütbesi olmayan kazalar

hakkında hiçbir açıklama getiremeden Özergin’in neşrettiği [B] kısmına bakarak “Ercan Alan’ın Yeni Olarak İfade Ettiği Ancak 1078 Düzenlemesinde Olan Kazalar” başlığı altında bir tablo oluşturmuşlardır. Bu tablonun neredeyse tamamı, Özergin’in [B] kısmında yer alan kazalarla alakalıdır. Bizim kastettiğimiz rütbesi verilen Rumeli kadılıklarının karşılaştırılması idi. [A] kısmındaki birkaç kaza hakkında ise, makalemizdeki liste oluşturulurken dipnotlarla açıklaması yapılmıştı. Ayrıca bu tabloda bazı kazaların rütbesi “100 ile Mezun” şeklinde verilmiştir. Halbuki ne Özergin’in nüshasında ne de kendilerinin neşrettikleri diğer nüshalarda böyle bir rütbe adı yoktur. “100 ile Mezun” isimli rütbe sadece Kamil Kepeci ve yazarların tespit etmedikleri ve dolayısıyla kullanmadıkları Konya İzzet Koyunoğlu nüshalarında vardır. Dolayısıyla tablo ile açıklama yaparken rütbe isimleri konusunda da hata yapmışlardır.

Ayrıca 1078 düzenlemesine göre, özellikle 1669’da Girit’in fethinin tamamlanması ve 1672’de Kamanıçe’nin fethi ile Osmanlı kaza teşkilatına yeni kazaların dahil olmasından hareketle ve rütbe sayısının ve bazı rütbe isimlerinin farklı olması sebebiyle bu nüsha tarafımızdan XVII. yüzyılın sonuna ait olan bir düzenleme olarak adlandırılmıştı. Çünkü 1087 (1676) tarihli Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesi’ne göre Kamanıçe ve Kandıye kazaları mevleviyet statüsünde idi². Dolayısıyla 1078 düzenlemesinde yer almıyorlardı ve sitte rütbesindeki kazaya dönüştürül-

2 Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesi, Haz. H. Ahmet Aslantürk, İstanbul 2012, s. 60.

meleri muhtemelen, bu yüzyılın sonunda gerçekleştirilmişti. Bu ve bunun gibi pek çok kazanın Özergin nüshasından farklılık arz etmesi sebebiyle, aradaki farkı vurgulamak amaçlı, yeni bir düzenleme olarak değerlendirilmişti. Ancak yazarlar, 1078 düzenlenmesine ait orijinal nüsha henüz ortada olmamasına rağmen Özergin'in ve kendilerinin kullandıkları nüshaları arasındaki ortak özellikleri baz alarak, neşrettiğimiz kaynağı da 1078 düzenlemesinin bir kopyası olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bunu bilimsel açıklama noktasında tatmin edici kanıtlar gösterememişlerdir.

Yazarların Özergin'e ve tarafımızca yaptığı eleştirilerden biri de; Özergin'in okuma hatası yaptığı iddiasıdır. Yazarlara göre; Özergin okuma hatası yaparak Valyeva isimli kazayı Valpova, Valpova isimli kazayı da Valyeva olarak okumuştur. Tarafımızdan yapılan incelemede ise bu kazaların farklı rütbe ve akçe değerleri açısından iki nüshada farklı olarak yer almasından ötürü yeni bir düzenleme olduğu algısının oluştuğunu belirtmişlerdir. Ancak burada da yazarların yanlış oldukları açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Özergin'in neşrettiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K13 numaralı eser incelendiği zaman Özergin'in okuma hatası yapmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu nüshada Valpova kazası "Sâlise" rütbesinde, Valyeva kazası ise; "200-150 Arasına Karîb" başlıklı rütbenin altında yer almaktadır ve Özergin tarafından doğru bir şekilde okunmuştur. Tarafımızdan neşredilen Kamil Kepeci kataloğundaki defterde ise Valyeva "Sâlise", Valpova ise "200-150 Arasına Karîb" başlıklı rütbenin

altında yer almaktadır. Bu iki kaza noktasında nüshalar arsında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, nüshaları kaleme alan müstensihin yazım yanlışlarından kaynaklandığı gibi, farklı bir düzenlemeye gidildiğini de gösterebilir. Sonuçta 1078 düzenlemesinin orijinal nüshasının olmaması ve iki kazanın eski harflerle yazımı noktasında tek farklılığın sadece bir noktadan ibaret olması bu durumu açıklamakta zorluk yaşatmaktadır. Ancak burada, yazarların Özergin'in neşrettiği nüshayı detaylı bir şekilde incelemeyen hüküm verdikleri ve yanlış oldukları görülmektedir.

Ayrıca Ahmet Halaçoğlu'nun yaptığı çalışmayı da sadece rütbe adlarına bakmak suretiyle Özergin'in nüshası ile karşılaştırmışlar ve bu nüshanın da 1078 nüshasının kötü bir kopyası olduğuna karar vermişlerdir. Yazarlara göre Özergin ile tarafımızdan ve Halaçoğlu tarafından kullanılan nüshalar arasındaki fark, müstensihlerin tercihlerinden, yazım yanlışlıklarından ve eksikliklerinden faydalanmaktadır.

Ancak burada bilinmesi gereken önemli hususlar vardır. İlk olarak; daha önce bahsettiğimiz üzere, 1078 düzenlemesine ilişkin orijinal metin ya günümüze ulaşmamış ya da henüz tespit edilememiştir. Dönemin biyografi kaynaklarında o tarihte şeyhülislam olan Minkarizade Yahya Efendi'nin ve Rumeli kadiaskeri olan Babazade Abdülkadir Sinani Efendi'nin hayatı anlatılırken 1078'de böyle bir düzenlemeye ilişkin bir kayıt da görülmemektedir. Dolayısıyla bu düzenlemeye ilişkin en önemli belgeler, adı geçen mecmualardır. Ancak bu mecmualar arasında

büyük oranda benzerlik olmakla beraber bazı farklılıklar da mevcuttur. M. Kemal Özergin ile Levent Kuru ve Ahmet Önal tarafından yayımlanan nüshalar birbirine çok benzemektedir ve bu mecmualarda Rumeli kadılıkları 12 rütbe altında toplanmışlardır. Tarafımızdan neşredilen ve 1078 düzenlemesinin XVII. yüzyılın sonlarına bazı kazaların eklenmesiyle yeniden oluşturulan yeni listede Rumeli kadılıklarının 13 rütbe altında toplandığı görülmektedir. Yayıma hazırladığımız başka bir çalışmamıza konu olan mecmuada ise Rumeli kadılıklarının 17 rütbe altında toplandığı görülmektedir. Kadı mecmualarının, kadı ya da kadı adayları tarafından birbirinden kopya edilerek oluşturulduğu bilgisi göz önüne alındığında; Rumeli kadılıklarını 12 rütbe altında toplayan mecmuaların, bu verileri ya birbirlerinden ya da aynı kaynaktan istinsah ettikleri görülmektedir. Eğer aldıkları kaynak orijinal metinden ise bu sefer diğer nüshaların niçin farklı veriler ve rütbelere içerdiği sorusu akla gelmektedir. Levent Kuru ve Ahmet Önal, tarafımızdan tespit edilen nüshanın, Rumeli kadılıklarını, kendi nüshalarından farklı olarak 13 rütbe altında vermesini defteri kopya eden katibin bir tercihi olarak görmekteyiz.³ Ancak bu farklılığı, hele de 17 rütbe olarak tanzim eden yeni tespit ettiğimiz mecmuayı düşünürsek, sadece katibin bir tercihi olarak değerlendirmek doğru gözükmemektedir. Hem Özergin'in hem Kuru ve Önal'ın ve hem de tarafımız-

dan tespit edilen 3 nüshanın da başında bu verilerin, bizzat o düzenlemeyi yapan Rumeli kadıaskerinin defterinden kopya edildiğini gösteren notlar bulunmaktadır.

Bir diğer husus da rütbesi tespit edilemeyen kazalardır. Yazarlar rütbesi tespit edilemeyen kazalar hakkında da çok sağlam bir açıklama getirememişlerdir. Bu kazalar hakkında neşrettikleri mecmualardaki akçe değerinden hareketle hangi rütbede olacağı ya da olamayacağı kanaatine ulaşabileceklerini belirtmişlerdir. Bu açıklama her ne kadar mantıklı olsa da tek başına durumu izah etmeye yetmemektedir. Rütbesi tespit edilemeyen kazalardan Rumeli kadıaskerliğine bağlı olanların durumu hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Bu kazaların bazılarının ilhak yoluyla bazı civarındaki büyük kazalara katıldığı gibi bazılarının da tebid ve tekaüd, arpalık ve maişet gibi farklı statülerde kadılara tevcih edildiği bu yüzden rütbelere ilişkin listeye giremediği anlaşılmaktadır.⁴

Yazarların hem literatür eleştirisi yaparken hem de çalışmalarına konu olan mecmuaları tanıtırken gözden kaçırdıkları hususlardan biri de neşrettikleri mecmuaların daha önce kullanılıp kullanılmadığıdır. Bu noktada iki eserin, kısmen de olsa, daha önce kullanıldığı fakat yazarlar tarafından ya hiç fark edilmediği ya da değerlendirmeye alınmadığı görülmektedir. Bu noktada Ayasofya Yazmalarına

3 Levent Kuru-Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza teşkilatı (1078/1667-1668 Düzenlemesine Göre)*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, s. 22

4 XVII. yüzyıl Rumeli kazalarının tebid, tekaüd, arpalık, maişet gibi statüleri hakkında bkz., Ercan Alan, "Kadıasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kaza Teşkilatı ve Kadılar" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, İstanbul, 2017, s. 53-97.

kayıtlı eser, Mısır kadılıklarını anlatırken Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud tarafından kullanılmıştır.⁵ Ankara Milli Kütüphane'deki mecmuanın Anadolu kadılık rütbelerine ilişkin kısmı ise, kitabın basımından kısa bir süre önce tarafımızdan yayımlanmıştı.⁶

Ayrıca yazarların neşrettiği mecmularda Rumeli kadılıklarının alfabetik olarak tanıtıldığı kısım; Özergin tarafından neşredilen nüsha ile neredeyse tamamen aynıdır. Bu durum, kadı mecmularının hem bilgileri birbirinden ya da aynı kaynaklardan istinsah ettiklerini göstermekte hem de yazarların aslında daha önce neşredilen bir eserin benzerini tekrar yayımladıklarını göstermektedir.

Yazarların eserlerinde vurgu yaptıkları ve çalışmalarına da başlık olan 1078 (1667-668) tarihinin Anadolu ve Rumeli kadıaskerlerinin uhdesindeki bütün kadılıkları kapsadığı varsayımı da tartışmaya açıktır. Neşre konu olan Ayasofya Yazmalarına kayıtlı mecmuada, Rumeli kadılık rütbeleri anlatılırken bu düzenlemenin dönemin şeyhülislamı Minkari-zâde Yahya Efendi'nin emri üzerine Rumeli kadıaskeri Abdülkadir Efendi'nin riyasetinde, kadılık mesleğinde uzun seneler geçirmiş tecrübeli kadıların, "eşrâf-ı kuzât"ın, katılımıyla yapıldığı notu yer almaktadır. Buna benzer bir başlık aslında 1078 düzenlemesini anlatan diğer iki nüshada da mevcuttur. Anadolu ve Mısır kadılıklarını anlatırken

hem bu nüshada hem de diğer nüshalarda böyle bir kayıt mevcut değildir. Yazarlar hem Rumeli kadıaskerinin, kadıaskerlere bağlı ilmiye zümresinin başı olması hem de Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 1984 numaralı mecmuada yer alan ve bu mecmuayı kaleme alan kişinin 1 Muharrem 1078'de (23 Haziran 1667) mülazemete girdiği notundan hareketle Osmanlı kaza teşkilatında 1078 tarihinde topyekun bir düzenlemenin yapıldığı kanaatine varmışlar ve kitabın adını ve referans tarihini 1078'e dayandırmışlardır. Ayrıca Ayasofya Yazmaları'na kayıtlı mecmuada kazaların Rumeli, Anadolu ve Mısır olarak peş peşe sıralanması yazarları böyle düşünmeye sevk etmiş olabilir.

Bu nedenle yazarlara göre; bugüne kadar yapılan çalışmalarda 1078 tarihli düzenlemenin sadece Rumeli kadıaskerinin yetkisi altındaki kadılıkları kapsadığı kanaatinin yaygınlaştığı belirtilmekte ve bu nedenle Anadolu ve Mısır kadılıklarıyla ilgili bilgi ve belgenin az olduğu iddia edilmektedir.

Burada 1078 tarihiyle ilgili, ya da daha açık bir şekilde, 1078 tarihinin bütün kadılıkları kapsadığı ile ilgili bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Öncelikle her ne kadar Rumeli kadıaskeri, kadıaskerliklere bağlı olan ulema içinde en üst makam olsa da, bütün kadılıkları ilgilendiren bir düzenlemede Anadolu kadıaskerinin de kendine bağlı mansıblar noktasındaki tasarrufundan hareketle onun da adı zikredilmeliydi.

5 Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul, 1990, s. 254-256. Bu eser, tanıtılmamasına rağmen kitabın kaynakça kısmında yer almaktadır.

6 Ercan Alan, "XVII. Yüzyıl Anadolu Kadılıkları ve Rütbeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 67 (2018/1), İstanbul, 2018, s. 59-100.

Ayrıca hem Rumeli kadıaskerinin hem de kıdemli kadıların toplandığı bir mecliste, eğer kendi yetki ve sorumluluk alanındaki kadılıkları ilgilendiriyorsa, Anadolu kadıaskerinin de hazır olması gerekiyordu. Anadolu kadıaskerinin zikredilmemiş olması, bu düzenlemenin Anadolu ve Mısır kadılıklarını da kapsadığı noktasında bazı şüpheler barındırmaktadır. Ayrıca diğer mecmuada yer alan 1 Muharrem 1078 tarihi, o mecmuanın o tarihte veya ona yakın tarihte ele alındığını göstermez. Burada dikkat edilmesi gereken ilk husus; buradaki 1078 tarihinin Vişnezâde lakaplı Şeyh Mehmed İzzetî Efendi'nin Anadolu kadıaskerliğine atandıktan sonra, mecmuanın yazarı olan kişiyi mülazemete kaydettiği tarih olmasıdır. İkincisi ise; kadı mecmularının, orijinal bilgiler sunmanın yanında derleme eserler de olabileme özelliğidir. Bu durum mecmuanın 1078'den önce yazılmış bir kaynaktan alıntı yapmış olabileceği gibi, içinde açıklayıcı herhangi bir başka başlık ya da notun olmamasından hareketle, daha geç tarihli bir düzenlemeye de işaret edebilir.

Son olarak Ayasofya'ya kayıtlı mecmuada önce Rumeli kadılıkları bütün teferruatıyla verilmiş, ardından İstanbul, Eyüb ve Üsküdar'da mevcut olup mevleviyete musıla olan medreseler sıralanmış, sonra hiçbir başlık verilmeden Mısır kadılık rütbeleri verilmiş, ardından da Anadolu kadıaskerliğine bağlı bütün kazalar alfabetik olarak yevmiye miktarlarıyla kaydedilmiş; ancak rütbeleri verilmemiştir.

1078 tarihinde imparatorluğun genelini ilgilendiren bir düzenleme oldu-

ğunu iddia etmek için daha fazla delile ihtiyaç vardır. Bu noktada tespit edilen mecmualarda niçin sadece Rumeli kadılıkları üzerine kayıtlar mevcuttur ya da 1078'de bütün kadılıklarda düzenleme yapıldığına ilişkin alternatif kaynak ve eserler var mıdır gibi sorular akla gelmektedir. Yayımlanan kitap ise bu tip sorulara verilecek hiçbir cevap barındırmamaktadır.

Bu saydıklarımız, 1078 düzenlemesinin bütün kadılıkları kapsama noktasında bazı eksiklikleri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle 1078 yerine XVII. yüzyıl demek daha doğru olur kanaatindeyiz. Yazarlar; XVII. yüzyıl kadılık rütbeleri ile XVIII. yüzyıla ait rütbeleri karşılaştırarak kadılık rütbelерinin yüzyıllara göre değişimini göstermişler ve böylece XVII. yüzyıl kadılık rütbelерinin sağlamlasını da yapmışlardır.

Bu noktada Rumeli kadılık rütbeleri hakkında XVII. yüzyıla ya da 1078 düzenlemesine ait muhtelif nüshalar olmasına rağmen Anadolu kadıaskerliğine bağlı kadılıklar hakkında alternatif kaynak fazla yoktur. Ancak dönemin en önemli kaynaklarından biri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Anadolu kadıaskerliğine bağlı olan ancak farklı bir rütbe sınıflaması içinde olan Mısır kazaları hakkında ayrıntılı ve yazarların bu konudaki eksiklerini tamamlayıcı bilgiler yer almaktadır. Örneğin; Evliya Çelebi'nin sitte-i evvel (sitte-i ûlâ) rütbesinde verdiği kazalar ile mecmuanın verdiği sitte-i ûlâ rütbesindeki kazalar arasında fark vardır. Ayrıca genel olarak kazaların isimleri ve sayıları hakkında bazı farklılıklar göze

çarpmaktadır.⁷ Bu noktada yazarlar, yine sadece kendi kullandıkları mecmuaya bağlı kalmışlar, diğer birinci elden kaynakları değerlendirmeye alıp herhangi bir karşılaştırma yapmamışlardır.

Yazarların eserlerinde açıklama noktasında eksik kalan bir diğer nokta; rütbelerin kaza ismi olarak karşılığı meselesidir. Mecmuada Rumeli kadılıklarına ilişkin 1078 tarihli kadılık rütbeleri verildikten sonra, diğer mecmualarda olduğu gibi, kazaların alfabetik olarak tanıtılmasına geçilmiştir. Burada, kazanın ismi, bağlı olduğu sancak veya eyalet, kendisine komşu kazalar verildikten sonra; bazı kazaların altına kırmızı mürekkeple “rütbesi sitte” ya da “rütbesi Babadağ”, “rütbesi Eğri” gibi rütbeyi belirten notlar düşülmüştür. Bu durum yazarlar tarafından “rütbenin kaza ismi olarak karşılığı” olarak değerlendirilmiş; atama işlemlerinde kazanın rütbesini yazmak yerine o rütbenin ilk kazası olan kazanın adının kaydedildiğini belirtilmiştir. Bu tespit doğru olmakla beraber XVII. yüzyıl ya da 1078 tarihinde böyle bir uygulamanın olduğu şüphelidir. Öncelikle bu notlar kadılık rütbelerini içeren ilk kısımda değil; kazaların alfabetik olarak tanıtıldığı ikinci kısımda verilmiştir. Burada ise açık bir şekilde “rütbesi Köstendil” gibi açık bir ifade ile rütbe olarak kaydedilmiştir. Bir kaza için iki ayrı rütbe ismi olamayacağı için yazarlar buradaki rütbeleri rütbenin kaza isminin karşılığı olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bu kısmın sonradan metne eklendiği bariz bir şekilde görülmektedir. Ay-

rica kadı mecmualarının derleme eserler oldukları ve zamanla yaşanan gelişmelere göre mecmualara not düşüldüğü bilgisi göz önünde bulundurulursa bu notların da neden eklendiği anlaşılacaktır. Ayrıca aynı mecmuada daha önceden mevleviyet statüsünde olan Kandiye ve Kamanice kazalarının; ki bu kazaların 1087 (1676) tarihinde mevleviyet statüsünde oldukları daha önce vurgulanmıştı, kadiaskerliğe bağlanıp sitte rütbesine yazıldığı kaydedilmiştir. Bu da adı yukarıda zikredilen rütbelerin metne sonradan eklendiği görüşünü desteklemektedir. Ayrıca bu durum sadece Ayasofya Yazmaları’nda mahfuz olan mecmuada görülmekte; 1078 düzenlemesine ait diğer nüshalarda böyle bir duruma rastlanmamaktadır. Diğer bir husus da XVII. yüzyılın son çeyreğinde Rumeli kadiaskerliği ruznamçeleri eksik olsa da mevcut ruznamçelerde herhangi bir rütbe adı kaydedilmemiştir. Ancak XVIII. yüzyılın başından itibaren rütbe karşılığı olarak kaza isimleri zikredilmiştir. Bütün bunlar ikinci kısımdaki rütbelerin daha sonra metne eklendiğini akla getirmektedir. Zaten mecmuanın XVIII. yüzyılın başında tamamlanmış olduğunu gösteren işaretler de yazarlar tarafından da vurgulanmaktadır. Son olarak “rütbenin kaza ismi olarak karşılığı” uygulaması sadece Rumeli kadılıklarında görülmektedir ki eğer yazarlar haklı ise, Anadolu kadiaskerliğine bağlı kazalarda niçin böyle bir uygulama görülmediği akla gelmektedir. Bu da cevaplanması gereken bir diğer sorudur.

7 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, X, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İstanbul, 2007, s. 85-86.

Yazarların rütbelerin yevmiye oranlarını gösterirken de bazı eksiklik ve hataları göze çarpmaktadır. Neşrettikleri nüshalara göre; en yüksek yevmiyeli kaza; 499 akçelik yevmiye ile Siroz'dur ve bu noktada tek örnektir. Bu nedenle yazarlar, rütbesi kayıtlı kazaların yevmiye miktarlarını verirken; kendi kaynaklarını temel alarak, yüksek rütbeli kazaların en fazla 300 akçe yevmiye ile tevcih edildiğini ifade etmişlerdir. Bunu desteklemek için de dönemin kadıasker ruznamçeleri üzerine yapılan çalışmalara atıflar yapmışlardır. Oysa aynı döneme ait hem Anadolu ve hem de Rumeli kadıaskerliği ruznamçelerinde, az da olsa, bazı kazaların 400, 450 ve 499 akçe gibi yevmiyelerle tevcih edildiğini görmekteyiz. Bu durumda eldeki verilerin ruznamçe kayıtlarıyla karşılaştırılması ve aradaki farkların ne olduğu ortaya konmalı ve hangi sebepten kaynaklanmış olabileceği tartışılmalıydı. Yazarların kazaların yevmiye miktarı noktasında da sadece kendi kaynaklarına bağlı kalmaları da ciddi bir eksikliktir. Yine kaza sayısı bağlamında da sadece Özergin ile kendilerinin neşrettikleri mecmualara bağlı kalmışlar ve dönemin kadıasker ruznamçelerindeki verilerle bir karşılaştırmaya gitmemişlerdir. Örneğin Rumeli kadıaskerliğine bağlı kazaların yaklaşık olarak 445 olduğunu söylemektedirler. Halbuki XVII. yüzyıla ait Rumeli kadıaskerliği ruznamçelerinde bu sayısının daha yüksek olduğu gö-

rülmektedir⁸. Dolayısıyla kadıasker ruznamçelerinde mevcut olan bazı kazalar mecmualarda yoktur. Bu nedenle, başlığı kaza teşkilatı olan bir çalışmada, kazaların sayısı hakkında hüküm verilirken, zaten yayımlanmış olan, ruznamçe kayıtlarına da bakılmalı ve aradaki farklılıklar ve nedenleri tartışılmalıydı.

Son olarak; eser, başlık olarak kaza teşkilatı üzerine olmakla beraber, kullanılan mecmualardan birinde yer alan medrese kayıtları da kitaba eklenmiştir. Başlığa zıt bu durum, kitabın yazılışındaki amacın sadece tespit edilen iki mecmuanın neşredilmesinden ibaret olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; yazarların kullandığı kaynaklar ya da içerik olarak benzerleri daha önce yayımlanmıştır. Yazarlar, literatür eleştirisi hususunda, kaynakların değerlendirilmesinde ve alternatif kaynaklarla desteklenmesi noktasında zayıf kalmışlardır. Örneğin rütbesi verilmeyen kazalar noktasında bir açıklama getiremedikleri gibi, yevmiye miktarı noktasında kadıasker ruznamçelerindeki verilerle benzerlikleri ve farklılıkları vurgulamamışlardır. Daha önce çalışılan kaynaklar bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutulmamış ve yeterince incelenmemiştir. Bu noktada kitabın telif amacının sadece metin neşri yapmak olduğu, kaza teşkilatı ve kadılık müessesesi noktasında konuyu anlama ve açıklama gibi bir gayretin olmadığı göze çarpmaktadır.

8 Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015.

Ercan Alan

Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis, Türkiye